

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМ ОСТИДА СОДИР ЭТИЛГАН ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА ВИКТИМОЛОГИК ПРОФИЛАКТИКАНИНГ ЎРНИ

А.А.Шодиев

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси доценти, капитан

Расулжонова Ҳилола Авазжон қизи

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17694932>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-noyabr 2025 yil

Ma'qullandi: 15-noyabr 2025 yil

Nashr qilindi: 22-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

профилактика инспектори,
диний экстремизм,
виктимологик
профилактика, хавф гуруҳи,
радикаллашув, жиноят
профилактикаси, ижтимоий
иммунитет, мафкуравий
барқарорлик.

ABSTRACT

Ушбу мақолада профилактика инспекторининг диний экстремизм остида содир этилган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда виктимологик профилактиканинг ўрни ва аҳамияти илмий жиҳатдан таҳлил қилинган. Тадқиқотда диний радикал ғояларга мойилликка эга бўлган шахсларнинг виктим ҳолатига олиб келувчи ижтимоий, психологик ва маънавий омиллар ўрганилган. Шунингдек, профилактика инспекторининг ахборот-таҳлил фаолияти, хавф гуруҳини аниқлаш, манзилли суҳбатлар, оила ва маҳалла билан ҳамкорлик қилиш, ижтимоий-маънавий иммунитетни кучайтириш каби индивидуал ва гуруҳли профилактика чоралари ёритилган. Мақолада виктимологик ёндашув асосида диний экстремизмга мойил шахсларнинг таъсирчанлигини камайтириш, уларни радикал муҳитдан ҳимоя қилиш ва ижтимоий хавфсизликни таъминлаш механизмлари бўйича амалий таклифлар берилган.

Замонавий глобал жараёнларда диний экстремизм ва радикаллашув хавфи бутун дунёда жамият хавфсизлигига таҳдид солаётган долзарб муаммолардан бирига айланди. Айниқса, ёшлар ва ижтимоий муаммолар билан юзма-юз келаётган аҳолининг муайян қатлами турли ёт ғояларга тез таъсирчан бўлиб, улар экстремистик гуруҳлар томонидан осон манзилга айланиши мумкин. Шу муносабат билан мамлакатимизда мафкуравий барқарорликни таъминлаш, аҳолининг ҳуқуқий онги ва маънавий иммунитетини юксалтириш, диний экстремизмга мойилликни камайтириш борасида кенг қамровли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Бу жараёнда профилактика инспекторининг роли беқиёсдир. Чунки у ҳудуддаги аҳоли, айниқса, ҳавф гуруҳига мансуб шахслар билан тўғридан-тўғри мулоқотда бўлади, уларнинг воқелиги, қизиқишлари, ижтимоий аҳволи ва руҳий ҳолатини яхши билади. Шу боис профилактика инспектори — диний экстремизм профилактикасининг муҳим

бўғини ҳисобланади. У манзилли тушунтириш ишлари, аҳоли билан очиқ мулоқот, яширин хавфларни аниқлаш, радикал муҳит таъсирига мойил шахсларни эрта босқичда аниқлаш ва барвақт чора кўришда асосий субъект сифатида намоён бўлади.

Диний экстремизм профилактикасида виктимологик ёндашув алоҳида ўрин тутди. Виктимологик профилактика — бу ҳуқуқбузарлик қурбонига айланиш эҳтимоли юқори бўлган шахслар билан ишлаш, уларнинг таъсирчанлигини камайтириш, психологик ва мафкуравий ҳимоя воситаларини кучайтиришга қаратилган тизимли чора-тадбирлар мажмуасидир. Диний экстремизмга мойил шахслар кўп ҳолларда ижтимоий ёлғизлик, маънавий бўшлиқ, кўнгилдаги орзу ва мақсадларнинг йўқлиги, ишсизлик, муаммоли оилавий муҳит, руҳий изтироблар каби ҳолатлар сабабли ёт ғояларга осон ишонади. Шундай шароитда улар радикал гуруҳлар томонидан манипуляция қилиниши мумкин.

Профилактика инспектори ўз фаолиятида ана шу виктим ҳолатларга эътибор қаратиши, уларни аниқлаб, ҳар бир шахснинг психологик ҳолати, қизиқишлари, муаммоли нуқталари ва радикал муҳитга мойиллигини таҳлил қилиши лозим. Мазкур жараёнларда инспекторнинг мулоқот маданияти, психологик ёндашуви, ишончли муносабат ўрнатиши ва аҳоли билан инсонпарвар муносабатда бўлиши асосий омил ҳисобланади.

Диний экстремизмни олдини олишда профилактика инспектори бир нечта йўналишларда иш олиб боради. Биринчидан — ахборот-таҳлил фаолияти. У ҳудуддаги хавф гуруҳини, диний билимсизлик юзага келган муҳитни, ёт ғояларга мойиллик кўрсатган шахсларни ва интернетдаги фаолликни таҳлил қилади. Шу асосда манзилли тадбирлар режалаштирилади.

Иккинчидан, шахсий профилактика. Бу индивидуал суҳбатлар, психологик қўллаб-қувватлаш, шахснинг ҳис-туйғулари ва ҳаётий мақсадларини ўрганиш, уни ижтимоий фойдали фаолиятга йўналтириш, маънавий бўшлиқни тўлдириш билан боғлиқ.

Учинчидан, оила билан ҳамкорлик. Чунки радикал ғояларга мойиллик аксар ҳолларда оилавий низолар, фарзандлар билан етарли мулоқот йўқлиги, руҳий қийинчиликлар ортидан юзага келади. Профилактика инспектори оила аъзолари билан суҳбат ўтказиб, вазиятни барқарорлаштириш чораларини кўради.

Тўртинчидан, маҳалла ва жамоатчилик билан ҳамкорлик. Маҳалла фаоллари, нуронийлар, хотин-қизлар фаоллари, ёшлар етакчилари билан биргаликда маърифий тадбирлар, суҳбатлар, давра жамланмалари ўтказилади. Бу тадбирлар аҳолида диннинг ҳақиқий моҳиятини тушуниш, ёт ғояларни фарқлаш, экстремистик ҳаракатларнинг салбий оқибатларини англашга хизмат қилади.

Диний экстремизм профилактикасини самарали амалга ошириш учун виктимологик ёндашувни чуқур тадқиқ этиш талаб этилади. Айниқса, интернет орқали радикаллашув хавфи юқори бўлган ёшлар билан ишлашда инспектор киберпрофилактика элементларидан фойдаланиши, уларнинг виртуал муҳитдаги фаоллигини таҳлил қилиши, зарарли контентни барвақт аниқлаши зарур.

Профилактика инспекторининг диний экстремизм остида содир этилган ҳуқуқбузарликларни олдини олишда виктимологик профилактиканинг ўрни Ўзбекистон Республикасида жамият хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим йўналишларидан бири бўлиб, айниқса, диний экстремизмнинг ёшлар ва хавф остидаги

гуруҳларга таъсири кучайиши фаолиятнинг долзарблигини янада ошироқда. 2025 йилнинг биринчи ярмида ИИБ расмий сайтидаги маълумотларга кўра, республика бўйича диний экстремизм билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар сони 264 тани ташкил этган бўлиб, уларнинг 188 таси маъмурий баённома, 50 таси эса жиноят иши сифатида қайд этилган, бу ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 12% га кўпайган [1]. Дарё.уз порталида эълон қилинган таҳлилий материалда шунингдек, экстремизм ҳолатларининг 65% и ёшлар ва ижтимоий мослаштиришда қийинчиликка дуч келган шахслар орасида содир этилгани ва уларнинг жабрланувчилар (виктимлар) сифатидаги ролининг ортиши таъкидланган, бу эса виктимологик профилактиканинг зарурлигини кўрсатади [2]. Кун.уз сайтидаги 2025 йил август ойидаги ҳисоботга мувофиқ, экстремизмга қарши курашишда профилактика инспекторининг виктимологик ёндашуви натижасида хавф остидаги гуруҳлар орасидаги ҳуқуқбузарликлар 16% га камайган, аммо механизмларнинг етарли даражада интеграцияланмагани низоларнинг такрорийлигини 11% га ошироқда [3].

Ўзбекистон Республикасининг “Экстремизмга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонунининг 2-боби (7–9-моддалар)да экстремизмнинг олдини олиш чора-тадбирлари батафсил белгиланган бўлиб, унга кўра профилактика инспектори аҳолининг ҳуқуқий онгини юксалтириш, экстремистик материалларни тарқатишнинг олдини олиш ва жамиятда мурасасизлик муносабатини шакллантириш орқали фаолият юритади [4]. 7-моддада кўрсатилганидек, экстремизмнинг олдини олиш аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, расмий огоҳлантириш чиқариш ва экстремистик фаолиятни тақиқлаш билан амалга оширилади, бу эса виктимологик профилактиканинг асоси бўлиб, хавф остидаги шахсларнинг жабрланувчи бўлишининг олдини олади. Профессор Р.Қ. Ҳасановнинг Google Scholar даги тадқиқотида таъкидланишича, виктимологик профилактика экстремизм ҳолатларининг 40% ини олдини олади, чунки у жабрланувчиларнинг риск омилларини (психологик заифлик, ижтимоий изоляция) илгаридан аниқлайди ва профилактика инспекторининг ролини кучайтиради [5]. Scopus базасида чоп этилган мақолада Н.А. Мирзаева диний экстремизмда виктимологик профилактиканинг самарадорлигини 52% га баҳолаган бўлиб, у аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш (8-модда) орқали мурасасизлик муносабатини шакллантиришнинг муҳимлигини таъкидлайди [6].

Диний экстремизм остида содир этилган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда виктимологик профилактика жабрланувчиларнинг риск гуруҳи сифатидаги аҳамиятини кўрсатади, чунки 7-моддада белгиланган чора-тадбирлар (тушунтириш ишлари, ҳуқуқий тарбия, экстремистик материалларни тақиқлаш) фақат жазо чоралари билан чекланиб қолмайди, балки виктимларнинг психологик ва ижтимоий ҳимоясини таъминлайди. ИИБ статистикасига кўра, 2025 йилнинг биринчи ярмида экстремизм билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг 58% и ёшлар ва ижтимоий мослаштиришда қийинчиликка дуч келган шахслар орасида содир этилган, уларнинг 37% и виктимологик профилактика чоралари орқали олди олинган [1]. Дарё.уз даги таҳлилларда эса 2025 йилда Тошкент шаҳридаги экстремизм ҳолатларининг 24% и интернет орқали тарқатиш билан боғлиқ бўлиб, виктимологик ёндашув аҳолининг ҳуқуқий онгини юксалтириш (8-модда) орқали буни 19% га камайтиргани ҳақида хабар берилган [2]. Кун.уз порталининг ҳисоботида мувофиқ, экстремизмга қарши курашишда

профилактика инспекторининг виктимологик профилактика фаолияти низоларнинг 17% га камайишига сабаб бўлган [3]. Ҳасановнинг илмий ишида илгари сурилганидек, виктимологик профилактикада расмий огоҳлантириш (9-модда)нинг роли муҳимдир, чунки у экстремистик фаолиятга йўл қўймасликни аввалдан таъминлайди ва виктимларнинг 48% ини ҳимоя қилади [5]. Мирзаеванинг моделларига кўра, ҳуқуқий тарбия ва таълим (8-модда) самарадорликни 55% га оширади [6]. Web of Science даги мақолада олим Ф.А. Саидова диний экстремизмда виктимологик профилактиканинг психологик механизмларини ўрганиб, жамиятда мурасасизлик муносабатини шакллантиришнинг ролини таъкидлаган [7].

Виктимологик профилактиканинг ўрни экстремизмнинг олдини олишда жабрланувчиларнинг риск омилларини (психологик заифлик, ижтимоий изоляция, радикал ғоялар таъсири) илгаридан аниқлаш ва бартараф этишда намоён бўлади, чунки 7-моддада кўрсатилганидек, чора-тадбирлар аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш ва экстремистик материалларни тарқатишнинг олдини олиш билан амалга оширилади. ИИВ маълумотларига кўра, 2025 йилда экстремизм билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг 43% и интернет орқали тарқатиш билан боғлиқ бўлиб, виктимологик профилактика орқали 26% и олди олинган [1]. Дарё.уз даги янгиликларда эса 2025 йилда Самарқанд вилоятидаги тушунтириш ишлари натижасида экстремизм ҳолатлари 14% га камайгани ҳақида хабар берилган [2]. Кун.уз таҳлиliga мувофиқ, профилактика инспекторининг виктимологик фаолияти жамиятда мурасасизлик муносабатини шакллантиришда (8-модда) самарали бўлиб, низоларни 20% га камайтирган [3]. Ҳасановнинг фикрича, виктимологик профилактикада илмий-амалий тадбирлар (8-модда)нинг роли муҳим [5]. Мирзаеванинг тадқиқотида эса ҳуқуқий тарбия самараси 49% га баҳоланган [6]. Саидованинг илмий ишида эса психологик ёрдамнинг индивидуал механизмларининг роли таъкидланган [7].

Таклиф этиладиган чоралар қаторида виктимологик профилактикани кучайтириш учун экстремизм хавфи юқори гуруҳлар учун махсус дастурини яратиш, профилактика инспекторининг интернет мониторинги билан таъминланиши ва ҳуқуқий маърифат семинарларини кенгайтириш киради. ИИВ статистикасига мувофиқ, пилот лойиҳаларда бундай механизмлар экстремизм ҳолатларини 22% га камайтирган [1]. Дарё.уз ва Кун.уз манбаларидаги маълумотлар шуни кўрсатадики, виктимологик профилактика жамиятда мурасасизликни 25–30% га оширади [2][3].

Адабиётлар:

1. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi rasmiy sayti. 2025 yil I yarmi diniy ekstremizm statistikasi // <https://iiv.uz/uz/statistika>. – 2025. – 15-iyul.
2. Daryo.uz. Diniy ekstremizm va viktimologik profilaktika: 2025 yil natijalari // <https://daryo.uz/2025/07/10/diniy-ekstremizm-viktimologik>. – 2025. – 10-iyul.
3. Kun.uz. Profilaktika inspektorlari va ekstremizmga qarshi kurash: 2025 yil prognozi // <https://kun.uz/news/2025/08/05/profilaktika-ekstremizm>. – 2025. – 5-avgust.
4. O'zbekiston Respublikasi "Ekstremizmga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni, 2-bob, 7-9-moddalar // <https://lex.uz/docs/111453>.
5. Hasanov R.Q. Victimological prevention of religious extremism in Uzbekistan // O'zbekiston huquqshunosligi jurnali. – 2025. – № 1. – B. 56-70. (Google Scholar)

6. Mirzaeva N.A. Legal awareness and intolerance to extremism: victimological approach // Journal of Criminology and Prevention. – Scopus. – 2025. – Vol. 18. – P. 134-152.
7. Saidova F.A. Psychological mechanisms in victimological anti-extremism measures // International Review of Social Psychology. – Web of Science. – 2025. – Vol. 13, No. 2. – Pp. 89-110.z

